

Novák Éva

Szülők és gyerekek

„Lehet-e a szüleinket embereknek tekinteni? Mindig kételkedtem ebben. A szülők előhívatlan negatívok. Azok közül, akikkel életünkben találkozunk, a szüleinket ismerjük legrosszabbul, és pedig éppen amiatt, mert nem mi találkozunk velük, a kezdeményezést eleve az »ősök« ragadják magukhoz, ők találkoznak velünk. A köldökzsinór elvágatlan marad, pontosan olyan mértékig vagyunk belőlük, mint amilyen mértékig lehetetlen őket megértenünk. Garantált az értelem tehetetlensége. Nem marad más, csak a találgatás. Félünk a testük látásától, félünk belepillantani a lelkükbe. Így aztán soha nem válnak számunkra emberré, örökre megmaradnak a kezdetüket nem ismerő benyomások egymásutánjának, bizonytalan, délibábos maskaráknak.

A szülők érinthetetlen lények. Róluk alkotott ítéleteink megalapozatlanok, az ujjunkból szopjuk ki őket, és előítéletekre, tovább élő gyermekkori félelmekre, a realitással folytatott harcra, az igazolhatatlan igazolására épülnek. A szülők védtelenek a mi ítéleteinkkel szemben. Ők a köztünk és a halál közötti lökhárító. Mint ahogy a nagy művészeknek, nekik sincs joguk korral rendelkezni, elkerülhetetlen lázadásunk ellenük legalább annyira kifogásolhatatlan biológiaiilag, mint amennyire aljas erkölcsileg. A szüleink a legintimebbek mindabból, amink csak van.

A gyerekek, akármilyenek legye-

nek is, csapdává változtatják az életünket. Megcsalnak bennünket egész magatartásukkal: a divatjukkal, a táncaikkal, az erkölcsükkel, a nyelvükkel, amely a miénk kigúnyolásaként hat. Azért hozzuk világra a gyermekeinket, hogy szerelmünk folytatásai legyenek, ők pedig bőmbölnek, nem hagynak minket aludni, teleszarják a pelenkákat, megbetegszenek. Kimegyünk eléjük késő este, hogy ne bántsák őket, ők pedig szegyenkeznek miattunk.

A gyermekeink számára ütközők vagyunk a halállal szemben. Ők nemcsak a faj folytatását jelentik nekünk, hanem személyes létünk örökkévalóságának ígérését is, amely talán nem olyan nyilvánvaló, mint a misztikus örökkévalóság, de mégiscsak örökkévalóság. Ha a halált a hitelesség legfőbb kritériumának tekintjük, akkor világos, hogy nem vagyunk egyenlő helyzetben. A gyermek halála halálos fenyegetés a szülőre, merénylet halhatatlanságuk ellen. A szülők halála csupán az ember magánéleti tragédiája.

A szülők fontosabbak, mint a művészet, mint az irodalom. Amikor az író leírja őket, a stílusa vibrálni kezd. Az író hiába igyekszik az élményeit képekbe zárni. De a gyerekek fontosabbak az életünk-nél, ha sor kerülne rá, minden této-vázás nélkül feláldoznánk magunkat, az önfeláldozás gondolata úgy tárult fel előttem olykor, mint az ajtó – minden nyikorgás nélkül.

A szülők mosolya, amikor el-

hagyják a szülésetet, olyan baklövés, amiért fizetni kell. A gyermekeink soha nem veszik észre az erőfeszítéseinket, ezzel a nyilvánvaló ténnyel kell együtt élnünk. A születésnapunkon vagy más családi ünnepen, amikor az ünnepi asztalnál fellángol irántunk a szeretetük, az csak a kiégő izzó elektromos felvilágosítására emlékeztet. A szülői becézések – »fiacskám!« – zsákutcába vezetnek. Hatalmas átb...ás folyik, amelyben a faj folytatójának szerepét játsszuk, és már réges-régen tudatában sem vagyunk magunknak. A fölöslegesség a szülők öregkori elhagyatottságának végső formulája. Az örökség, még ha történetesen volt is, nem vált ki bennünket. A lomtanánításkor válogatás nélkül kidobott holmik – ez minden, ami marad utánunk.

A gyermekek embertelenek. Hatalmába kerít bennünket az értük való, életfogytig tartó rettegés és az ostoba büszkeség, amely a róluk szóló történeteinkben felszínre tör, felszínre törne, és amely kívülről nézve mindig nevetséges. Kellemetlen, ha a gyermekeink csúnyák, buták, semmirekellők, a túlságosan okos gyerekek viszont komplexusokba kergethetnek, kudarcaink ítélő bírójává, éretlenségükkel párosulva kíméletlen ítélő bírójává válhatnak.

A szülők igyekeznek a világ előtt titkolni gyermekeik hiányosságait, a gyerekek kéjesen beszélnek szüleik hiányosságairól, könnyű rávenni őket.

Dramatizálunk minden apróságot, ami a gyermekeinkkel történik, ők viszont elbogatellizálják a mi drámáinkat, ha észreveszik őket egyáltalán. Hiszen a szülők már véghezvitték életük legfontosabb

tettét – megszülettek bennünket. Minden egyéb lényegtelen.”

Ezt a terjedelmes részletet (lehetetlen volt megkurtítani) gyerekek–szülők kapcsolatáról az oroszok egykori fenegyerekének tartott Viktor Jerofejev írta *A jó Sztálin* című könyvében. Saját viszonyulását szüleihez az apja nemzedéke elleni lázadásával, az apját tönkretévő dolgait már szülőként és még gyerekként szemlélve.

Az idézet szinte mindent elmesél szülők és gyerekek kapcsolatáról, de balgaságig fokozódó a kísértés a folytatásra. Leegyszerűsítjük vagy túlbonyolítjuk kapcsolatainkat, nem történhet másképp ez a szülő-gyerekek kapcsolatával sem. A mindkét oldalon feltételezhető permanens bűntudat eltorzítja a valóságot, alig nyílik mód tárgyilagos elemzésére. Az alapkérdésekre – lehettem volna jobb szülő? lehettem volna jobb gyerek? – hébe-hóba érkeznek hiányos, tétova válaszok.

A téma iránti gargantuai mohóság zsugorodik, nehéz kimondani: szülők, nehéz kimondani: gyerekek. Kapcsolatuk nem kevésbé bonyolult, mint bármelyik emberi kapcsolat, túláradozóan szerteágazó, befon mindenféle területet (talán még a kvantumfizika sem kivétel). Akik belekapnak, halászokhoz hasonlítanak, akik nem láthatják még, hogy halat merítettek-e, vagy műanyag palackot, amikor a hálóban messze megcsillan valami.

Az írók, költők, ritkábban más művészek, gyakran apropónak használják szüleik felemlítését, az emlékezést rájuk, valami más közlésére. A szülőknek szavakból, színekből, hangjegyekből, márványból összetapasztgatott emlékmű, síremlék gyakran nem más, mint

síron túli kompenzálás, halál utáni kárpótlás. Vágyakozás a soha meg nem kapott vagy elégtelennek vélt szeretet után, élő vagy halott szülő után, aki nincs a helyén, mert nem lehet, vagy képtelen rá, nem nyújt támaszt, akár József Attila anyasiratóit olvassuk, akár Dalos György apa-istenkeresését.

Apa, meghaltál.

Anya, halott vagy.

Tanítások meghalni engem is,
ahogy beszélni, járni megtanultam
valamikor. (Azt hiszem, töletek.)

(*Pilinszky János*)

Erlend Loe Doppler című regényének címszereplője halott apja emlékére farag több méter magas totemoszlopot, amikor elkészül vele, így gondolja: „Leróttam tartozásomat apám felé, úgy érzem, most már békében nyugodhat, ahogy ezt mondani szokták. Én pedig mehetek békével, mert tudom, hogy ő békében nyugszik. Valaki gondolt rá. A hozzá legközelebb állók egyike gondolt rá, s alkotott egy művet a tiszteletére. Azért ez biztos megmelengeti a vén lókötő szívét. Azét, aki képes volt egy életet leélni anélkül, hogy hagyta volna magát megismerni. De én emléket állítottam neki, és most már új távlatok felé emelhetem a tekintetemet.”

Pszichológusokat kértek fel szakértőnek egy nemzetközi csoportba, a kutatási terület a jugoszláviai polgárháborút átélt gyerekek traumáinak felderítése volt. A szakértői vélemény összegzése az volt, hogy a szüleikkel „együttlélő” gyerekek traumái elhanyagolhatók, a szüleitől elszakítottaké jelentősek.

Művészek túlzásoktól nem mentes (ugye, nem az irodalomtól vár-

juk a túlzások nélkülözését?) bűntudata megfogalmazásaként jöhetnek létre anya- vagy apaversek, anya- és aparegények (tudunk nagymama- és nagypapaközpontú művekről is). Fordítva természetesen kevesebb műben, szülőként emlékeznek meg művészek gyermekeikről. Kevés az irodalmi műként is remek, anyáról, apáról, gyerekről írott irodalmi mű, sőt bármilyen művészeti alkotás, az egyoldalúság elragadtatása kíméletlenül szentimentálissá tehet. Érzélgős lehetne Márai Sándor verse is, nem az, a visszaemlékezés, a megsiratás fájdalmába keveredett értetlenség és engesztelhetetlen harag megmenti ettől.

Egy kisgyermek halálára

Mi maradt belőle? A neve,

Hajának illata a hajkefén,

Egy micimackó, halottlevele,

Egy véres rongy és ez a költemény.

A világ hatalom és értelem,

Nem értem, miért tették ezt velem.

Nem pörölkök, élek és hallgatok,

Most angyal – ha vannak angyalok –

De itt lenn minden unt és ostoba.

Nem bocsátom meg. Senkinek, soha.

Ma irodalmi folyóirat valószínűleg nem közölné ezt a verset. Más, régen holt, neves költők ma beküldött versei sem jelennének meg, beledermeszttek saját idejükbe, vagy beledermesztették őket. Folyóirat szerkesztőjétől hallottam kategorikus kijelentést arról, hogy nem szereti az anyaverseket, eleve elutasítja mindegyiket. Miért ne gyanakodhatnánk arra, hogy saját kapcsolati konfliktusai miatt hárit, ha mindannyian saját konfliktusaink miatt háritunk?

Végletes módon, a szentimenta-

lizmus teljes mellőzésével íródott a hátborzongató anyasírató, Ginsberg Kaddis című verse, gyűlölet és szeretet morbid keverékeként. Akár Clemens J. Setz Anyák című elbeszélése, amelyben anyaságukkal strichelő öreg nők ácsorognak sötét mellékutcákban, fiatal embe-
rekre várva, akik órákra vagy egy éjszakára kibérlik őket, hogy anyahiányukon enyhítsenek.

A 20. század végének, a 21. század elejének irodalma szegényes anya-apa versekben. Feltűnhet, hogy addig is zömében nehéz sorsú (nem selyemben-bársonyban ringatott) költők, írók írtak ilyeneket, a sorsközösség összekovácsoló lendületével. A magyar irodalomban a Nagy László-, Juhász Ferenc-, Csoóri Sándor-vonulat után szinte el is tűntek ezek a versek, szórványosan olvashatók hasonlók, Jónás Tamás említendő, aki „méltónak” találta megírni ezt a témát, például Anyu, utoljára című versében.

A méltó kifejezés nem véletlenül úszott be, hiszen az utóbbi évtizedek pókerarcra biztató, a szülők-höz kötődést vígjátéki szinten kezelő, a szülő-gyerek kapcsolatokon való villámgyors továbblépésre biztató főáramlatai nem kedveztek ilyenfajta „elérzékenyüléseknek”, ahogyan a valódi érzelmeket felmutató költőknek, verseknek sem, mintha maga a téma tehette volna elavulttá őket.

A társadalmi változások, szülők és gyerekek pozícióinak változásai megkérdőjeleztek fogalmakat, az elég jó szülőét például: már nem az a jó szülő, aki pár évtizede még jónak minősült. Az ötvenes-hatvanas években születettek, az elszenvedett nevelési traumáktól gyermekeiket megóvni kívánva, jogaiknak

maximumához és kötelességeiknek minimumához ragaszkodó gyerekeket neveltek, akiknek szüleikkel szembeni elvárásai az abszurditás határait súrolhatják, mielőbbi érzelmi függetlenedésre, de másfajta hosszas, anyagi, támogatói stb. függésre berendezkedve.

Angliában forgattak tévésorozatot családokról, gyerekek tapasztalhatták meg, milyen volt szülei élete a 20. század dereka körül, és ezek a tapasztalások a gyerekeket egy hétig sokkoló hatásuk mellett sem voltak haszontalanok. Megérthetjük-e a szüleinket addig, amíg szülői pozícióból nem tekinthetünk vissza rájuk? A gyerekek elvárásai mellett a szülők önfeláldozása már felmutathatatlan klisé. A polgárpukkasztás megszűnt aktuális fogalom lenni, szülők és gyerekek kapcsolatát feltárva sem elképzelhető, sem ahogyan Cocteau leírta a Vásott kölykökben és a Rettenetes szülőkben, már-már kedvesen cinikus módon, sem durvábbnál durvább családon belüli atrocitásokat feltárva, mint Vinterberg a Születésnapban.

Szüleink hatása, a család hatása kisebb, a külső hatások dominanciája sokkal nyomatékosabb, mint bármikor volt, ahogyan a francia Gyermekkorok című filmben láthatjuk. Kiszámíthatatlan, hogyan viszonyulunk saját gyermekkorunkhoz, saját szüleinkhez felnőttként, mindig közbeléphet egy furmányos csavar, és máris mások vagyunk, mint akinek megjósolhattak bennünket, akik gyermekkorunk tanúi voltak. A ma gyermekei közül rengetegen ítéltettek arra, hogy érzelmileg tizenéves korukban megrekedten szemléljék szülei nemzedékét. Érdektelenségük szülei

múltja iránt, futurisztikus agresz-sziójuk, amely az előző nemzedékek múltjának lerombolására irányul, nem segít a felnőtté válásban, de feltehetőleg nem is céljuk ez.

„...haljanak csak meg mind (ti. a felnőttek). Hiszen olyan idegenek, púp a hátunkon. Állandóan követelőknek, levegőhöz sem jutunk túlük. Csak ha már meghaltak, mutathatjuk meg nekik, hogy egyedül is elboldogulunk. Bármit vártak el tőlünk, mindent megoldunk, még-hozzá fényesen. Ők öregek, megviseltek, mindent túlbonyolítanak, továbbá egy kevésbé taszítóak, nem kevésbé nevetségesek. Csupa könnyű léptű árva marad utánuk, akik szabadok, nem teheti senki tönkre az életüket többet mindenféle depresszióval, traumával, szabályokkal és ambíciókkal. A felnőttek kihalásának van valami titokzatos, lenyűgöző büvereje.” Ámosz Oz írja ezt Szeretetről, sötétségről című, aparegénynek induló könyvében, hogy az utolsó oldalakon kiderüljön, az anyjának állított emléket.

A felnőtteket eltüntetni vágyó gyerekek jelen vannak nemcsak a hatvanas évek csehszlovák filmművészetében, ahol a jellegzetes humorral kifigurázott, atlétatrikóban izzadó apák és otthonkában terebélyesedő anyák vitáznak értetlenül gyerekeikkel, a többi közép-európai ország filmjeiben ugyanezek a jelmezek, ugyanez a tartalom, csak a stílus nem sikeredik humorosra, az angoloktól pedig a Ha című film óta nem született ismert lázadó film. Ide tola-kodó evidencia: a lázadások bárhol bárki ellen a gyerekek folytonos lázadásai a szüleik ellen.

Személyiséggé válni, csak ránk jellemző választásainkkal utánozhatatlan uj-jlenyomatot hagyni a vi-

légegyetem ablakán, ez nehezebb-e, vagy szülőként mozgósítani személyiségünk olyan oldalát, amelyről addig mit sem tudtunk? Felelősséget vállalni egy másik emberért, akiről azt sem tudjuk, mivé lesz, és elhessegethetetlen a kép róla, mi milyennek szeretnénk. Gyerekeitek nem a ti gyerekeitek... – hirdeti az egyik közkedvelt próféta, de gyerekeket nevelni ennek a mottónak a szellemében lehetséges-e?

Látjuk, hogy az emberi kapcsolatok keszkekuszáságai nem bogozódtak ki évezredek alatt sem. Bármi-kor mitológiai történetekkel illusztrálhatjuk 21. századi problémáinkat.

Irigylésre méltók a családjukról emlékeket felmutatni tudók, őseik-ről adatokkal alátámasztott történeteket mesélők, számtalan családi mítoszt kerekítők, a csontig koptatott kinyilatkozásban hívők, amely szerint gyökerek nélkül nem lehet repülni.

Azért kell a múltamra emlékez-nem, mert anélkül nem tudom meghatározni, hol tartok most, ki vagyok most – hallottam egy mély-szegény családból származó, fiatal, cigány értelmiségi nőtől.

Norman Manea, aki Romániából emigrálni kényszerült, A huligán visszatér című könyvében a gyöke-reiről ír, sokkal hangsúlyosabban, mint emigráns élete éveiről, nem mellesleg a büntudatról is, amit az anyjával szemben érez: „Idegen szavakat motyogok, nézem a titokzatos égboltot, amelyen átgurul öreg, vak anyám toló-kocsija. Visz-szafojtom a lélegzetem, rám tör a vágy és a magány, mellembe mar-kolnak újra a karmok, az öreg szív-bajosok ettől felriadnak.”

A büntudat a szülő-gyerekek kap-

csolatok nélkülözhetetlen eleme. Gyerekek viszonyulása szüleikhez gyakran nem észlelhető előzmények után hirtelen vált át csodálatból, szeretetteli bizalomból, csak meg ne halj, csak itt ne hagyj aggodalomból a ne szólj bele, tűnj el, hagyj békén, halj meg indulatokig. Élőktől, halottaktól a búcsú sem sikerül mindig szépre.

Joszif Brodskij búcsúzik így: „Egy nap megtudja, hogy azok, akik az életét adták, halottak. Azon a napon úgy érzi, hogy minden, amit megteremtett, értelmetlenné válik. Tudja, hogy a maga alkotta valóságban minden előre megtervezett és kiszámított, s egyúttal ideiglenes is. De még ha tartósnak bizonyul is ez a valóság, mi másra jó, mint bizonyítani vele talpraesettségét, mellyel henceghet, ha akar. De lehet bármilyen talpraesett, azt az egyszerű, életteli ott-hont, ahol az első sírása felhangzott, sosem lesz képes újra felépíteni, és azt a két embert sem tudja feltámasztani, akiktől ezt az ott-hont kapta.

Mintha egy okozat elveszítette volna az okot.”

Gyerekek és szülők okkal vagy oktanul történő csalódása szüleikben, gyermekeikben kétoldalú, visszavonhatatlan fájdalommal jár, Alan Lightman Einstein álmai című könyvében írja: „Megint egy másik házban egy asszony nézegeti ellágyulva fia fényképét – a fiú fiatal, mosolygós és jókedvű. Leveletet írogat neki egy rég megszűnt címre, és boldog válaszokról ábrándozik. Amikor fia kopogtat az ajtaján, nem nyit ajtót. Amikor üveges tekintetű, felpuffedt arcú fia kiált be az ablakán, és pénzt kér, meg

sem hallja. Amikor botladozva járó fia cetliket hagy neki, s kéréli, hadd láthassa, kidobja a cetliket elolvasatlanul. Amikor fia kinn áll este a háza előtt, korán aludni tér. Reggel megnézegeti fia fényképét, és rajongó leveleket ír egy rég megszűnt címre.”

Szüleink elismerésére vágyunk-e életünk végéig? Feltételezhető, hogy ez a másik oldalról is igaz, a szülők sem mentesek a törekvéstől, hogy gyerekeiknek „megfeleljenek”. Kassák Lajos egyik versét kezdi a következő sorral: „*hiába sír értem anyám, nem hatódom meg*”, és zárja így: „*ott ülök majd a lépcsők legalsó fokán, jó anyám örömére, egyik kezemben a nap, másikkban a hold.*”

Kegyetlen kérdés vagy kegyetlen válasz Petri György verse:

Tapintat
(Hommage à Freud)

Mikor a tehén
a négy félig lenyúzott lábával
felállt,
és láttam, hogy az anyámat

próbáltam agyonverni,
még egyszer ütöttem
a halántékára,
nehogy rájőjön.

Egy író buzdított könyvében arra, hogy a felnőtté válás érdekében egyedüli megoldásként a fiúk győzzék le az apjukat, az anyjuktól lopják el a kulcsot, ami a külvilágtól, a felnőtté válástól elválasztó kaput nyitja. Az erőszakosságot sugallja és várja el a legtöbb elmélet, amelyik felnőttet akar faragni gyerekből. Weöres Sándor Férfiak táncában így ír a fiúk férfivá válásáról:

Valaha, valaha
 gyermekek voltunk.
 Körüluggoltuk a tüzet,
 hol kukorica pattogott.
 Ágakon lógtunk fejjel lefelé.
 Anyákkal aludtunk.
 Valaha, valaha
 gonoszok voltunk.
 Megrángattuk a cica farkát,
 kihúztuk a bogarak lábát,
 marokkal téptük a virágot.
 Ma már csak akkor gyilkolunk, ha kell.

Valaha, valaha
 tiszták voltunk.
 És egy napon
 tündért láttunk a hegy felett,
 meztelen volt és nevetett,
 és két kitárt lába között
 a Nap, a Nap emelkedett.
 Lestük estig,
 akkor szétszállt fekete köddé.
 Mikor hazamentünk,
 anyánk zokogott,
 hogy nincs fia többé.

„Piszok malacok vagyunk, annyi szent, szétszaladunk az életbe, ki merre lát, az anyánk meg gubbaszthat bánatos vágyakozással a sarokban. Az anyák dolga igen nehéz és bonyolult, a fiúk dolga könnyű és komisz, és ezen nem lehet változtatni” – írja ugyanerről Karcsony Benő.

Kevesen, keveset írnak anya-lánya kapcsolatok szépségeiről, mint Luvszandorzsín Öldzitögsz mongol költőnő:

Anyám

Az én anyám

Bizony az én anyám

Anyám

Biz az én anyám

Az én szépséges anyám

Szép anyám
 Szép anyám
 Szépség
 Istenem, mennyire szeretlek

Kevesen, keveset írnak huzavonáikról, csatáikról Elfriede Jelinek módjára, mintha ez a kapcsolat komplikációmentesebb lenne, pedig csak árnyaltabb, többrétegűbb, nehezebben felszínre hozható.

A szülők hibái, bűnei általában hatalmasak, mérgező, rettenetes, manipuláló, ártalmas jelzőkkel halmozzák el őket, az áldozatiság jelzőivel árasztják el a gyerekeket, ez a módszer jóváhagyható addig, amíg felnőtt gyerekek önálló, érett döntéseiről nem feledkezünk meg.

Paul Tillich teológus írja: „Ha a szülők »feláldozzák« magukat a gyerekeikért, gyerekeik előre nem látható jövője miatt háttérbe szorítják saját életüket, akkor ennek az áldozatvállalásnak kétféle értelmezése lehetséges. Ha a szülő személyisége értéktelen, akkor az áldozatnak nincs sok értelme. Ha viszont értékes, akkor az a kérdés, hogy a gyerek, akiért feláldozta magát, vajon méltó-e az áldozatra.” Melyik szülő latolgatná, melyikük az értékesebb? Eldönthető-e racionálisan, mekkora teret engedjünk személyiségünkben a szülőszerepnek, mennyit adjunk a gyerekeinknek? Mennyire lehet jelen a tudatosság szülő-gyerek kapcsolatokban?

A feltétel nélküli szeretet mindenhatóságában hívő elméletek mellett megjelennek mások: „Sajnos, az a helyzet, hogy az a gyerek, aki csak gyengédséget, melegséget, szeretetet kapott, előreláthatóan morális defekt lesz. Mert hiányzik a másik motiváló erő, a félelem.

Nem tartja be a normákat, hiszen őt úgyis szeretik. Nincs semmiféle kockázata a normaszegésnek. Ezek a gyerekek, ha kikerülnek ebből a túlkényeztető közegből, akkor minden más közeget elviselhetetlenül ridegnek fognak érezni, mert semmiféle normarendszert nem ismernek el. Tudom, ez keményen hangzik, de ha nincs jelen szeretet és félelem egyidejűleg a kapcsolatban, akkor nem történik morális fejlődés.”

A szülő-gyerek kapcsolatokat ábrázoló művészeti alkotásokban nehéz elválasztani az objektív valóságot a szubjektív érzelmektől eltorzított vagy sikeresen szublimált indulatoktól. Aprólékos életrajz ismerete szükségeltetne ahhoz, hogy megállapíthassuk, milyen volt a szülő, milyen hatása volt a gyerekekre. A René Magritte műveit elemzők nyilván könnyedén meghatározhatják, mekkora hatása lehetett műveire édesanyjának korai, tragikus halála, ismert róla ez a tény, tudjuk, hálóingos nőalakjai miatt születtek. Életrajzok hiányában gyakran csak tapogatózhatunk, saját anyjáról, apjáról szól-e a művész, vagy elképzelt alakokról, kitalált szülőkről, szülőik archetípusáról. Robert Duncan költő Anyám volna solymász című versében olyan anyáról ír, aki úgy tartja pórázon, mint solymász a sólymát:

Csuklójába kapok, hogy véres sebet ejtsek,
de szeme lefog, kínban, rettenetben.
Röptömnek határt szab,
soha messzebb, mint ellátok, mondja.
Megtanít hozni és mérsékelni magam
a hozásban.
Jutalmul húst ad a vacsorámhoz.
De amiért felküld, meg nem ehetem soha.
.....

Sólyom lennék, elszabadulnék.

Toporgok csuklóján s viselem a csuklyát,
dünnyögök magamnak, véres sebet tépnék.

Robert Duncan édesanyja az ő születésekor meghalt, nevelőanyjával szerető kapcsolatban éltek bevallása szerint, e nélkül az információ nélkül a verset elemezve messze-menően hamis következtetésekbe merülhetnénk anya-fiú kapcsolatáról.

Esterházy Péter Harmonia caelestis regényében családról, apákról, saját édesapjáról, illetve édesapja gyermekként megismerhető oldaláról írt. Javított kiadás című könyvében egészítette ki a képet azokkal a részletekkel, amelyeket gyermekként nem ismerhetett, és ami az apaképen nem is sokat változtatott.

Gyarló szülők gyarló gyermekei vagyunk, aki kivételként tekint szüleire és önmagára, elszántan hazudik. Kapcsolataink akkor mentesek be nem teljesített elvárások okozta indulatoktól, követhetetlen hirtelenséggel váltakozó érzelmektől, ha nem létező gyerekeinkről, meg nem születettekről beszélhetünk. Yerma Federico García Lorca drámájában, Erich Kästner Levél a fiamhoz című versében, Oriana Fallaci az egyik legszebb anyaregényben, a Levél egy meg nem született gyermekhez címűben. Per Olov Enquist kétéves volt, amikor az édesapja meghalt, útitársként gondolt rá végig, akivel együtt élnek meg dolgokat, felnőttként így gondolt rá: „Útitársa gyerek, ő pedig apa. Ha elfordítja a fejét, és apjára néz, átható tekintetét látja, látja, hogy kíváncsi, hogy boldog, hogy meglepett, hogy fenntartások nélkül és teljesen nyíltan néz rá, és

látja, hogy apja csonka élete halkan és fájdalom nélkül beleolvad az övébe.”

Szüleink eltűnnek egyszer, nőgátás nélkül is, de sohasem akkor tűnnek el, amikor mi szeretnénk, hol hamarabb, korai árvaságra ítélve bennünket, hol később, hogy teherként ránk maradjanak, beteljesült búcsúk ritkán jutnak nekünk gyerekként. Énekelhetjük John Lennonnal Mother című dalát, kétségbeesett kiáltozással kísérve búcsúnkat szüleinktől.

Radnóti Miklós az Ikrek havában írja le, mit érzett tizenkét évesen, amikor megtudta, hogy édesanyja és ikertestvére meghaltak az ő születésekor: *Megölted őket – beszélt a hang, megölted őket, megölted őket, megölted őt...*

Harminckét évesen, 1941-ben a következőket írta: „Harminckét éves vagyok, harminckét éve halott az anyám. Erdemes volt? Már négy évvel többet éltem, mint ő. De hát akartam én?”

Az Elvesztett szavak című angol filmben, Tahar Ben Jelloun Anyámról című könyvében egyaránt a leépülő anya és felnőtt fia kapcsola-

táról szól a történet. William Wharton Apa című könyvében mindkét szülővel bonyolódó, bonyolult kapcsolatáról, Per Petterson Átkozom az idő folyamát című könyvében fiú és halálos beteg anyja kapcsolatáról olvashatunk.

Annie Ernaux iker kisregényeiben, az Árulásban és az Egy aszszonyban, a szüleiről írva azt kívánja, ha életükben nem tudott róluk valamit, akkor haláluk után se kelljen megtudnia.

Göran Tunström vallomásából: „amikor anyánk meghal, eltűnik előlünk egy egész égtáj. Kihagy a lélegzetünk, szem elől veszítünk egy tisztást. Amikor anyánk meghal, bozótossá változik a világ”.

Mitch Albom Még egy nap című könyvében sikertelen öngyilkossági kísérlete utáni kómájában az ötvenéves férfi eltölthet halott anyjával még egy napot, és megismeri ez alatt az egy nap alatt, úgy, ahogyan előtte nem:

„Mama, de hiszen te meghaltál! – csúszott ki a számon.

Te egyes dolgoknak túl nagy jelentőséget tulajdonítasz, fiam – felelte anyám.”